

НАТАЛЯ БРАКЕР.

МИКОЛА ФЕДОРОВИЧ ФЕДОРОВСЬКИЙ.

Перший український діяч м. Єлисавету.

У шістьдесятих роках минулого століття Єлисавет являв собою невелике місто, ще цілком обвіяне традиціями тих часів, коли він був майже військовою столицею нашого півдня. Тільки 1861-го року він перейшов згід військового відомства до цивільного, і ще довгий час у ньому та в його околиці стояло багато війська—ціла кавалерійська дивізія й кілька батареї.

Освічені верстви суспільства складалися переважно з поміщиків та військових. Вільної інтелігенції майже не було, й коли там появился перший адміністративно засланий „студент“, якийсь Сичевський, це зробило велику сенсацію.

Навчальні установи було дуже мало, і найвищими з них були школи: повітова, духовна та юнкерська, яку було влаштовано в 1865 р. Викладачами в цій школі були офіцери, що взагалі якийсь час були найосвіченішою молоддю в місті, і деякі з них викладали в тодішніх жіночих пансіонах. Один з них М. Ф. Федоровський став і першим громадським культурним діячем в Єлисаветі.

Микола Федорович Федоровський народився 1838 р. на Чернігівщині, учився в полтавському кадетському корпусі, а потім у тифліській стрілецькій школі й служив на Кавказі, де не раз брав участь у військових подіях. З його діяльності можна бачити, що його особистість складалася переважно під впливом двох чинників: українства і гуманітарно-народницьких ідеалів шістьдесятих років. У Єлисаветі він опинився вже цілком зформованою людиною. У цих двох річизах і протікала вся його робота. М. Ф. був людиною невсипучої енергії, широкої ініціативи й міцної волі, що не хотіла рахуватися ні з якими перешкодами. Ось як характеризує його один з його співробітників, М. О. Пашковський: „Видатною особливістю цього незвичайного організатора було постійне поривання вперед до нових берегів, до нових ідеалів. В ньому жив власне талант „творця“, а не довгочасного керівника утвореного“¹⁾). Можна з певністю сказати, що скрізь і всюди він був „бродилом“ і творив на добро людства. Його ролю в духовому житті можна порівняти до ролі тої речовини, що зветься ферментом. Розвиток та довгочасне будування не були елементами його духової енергії. Цю ролю він покидав іншим.

Гаряче переконаний, що треба нести освіту народові, М. Ф. скоро побачив темноту та безпорадність міського міщанства, що мало звичай „замість платні“ „купувати горілку по хазяйських шинках“, залишаючи сем'ю без хліба, і вирішив краще озброїти трудящих на боротьбу за існування. „Прийшовши до висновку, що треба поширювати освіту й корисні практичні знання“, пише він 1913-го р. до голови ним же організованого „Общества распространения ремесел и грамотности“, „я по своїй вдачі не став одкладати діла, а як через мої особисті обставини, я зовсім не знав життя“²⁾, то, не питаючи ні в кого а ні поради ані дозволу, а побачивши коло в'язниці старий дровник з проваленим дахом, я й почав збирати туди дітей, щоб навчати їх грамоти. Я збирав

¹⁾ „Николай Федорович Федоровский (по личнымъ воспоминаніямъ)“ Н. П. „Голосъ Юга“ 8 юнія 1918 г. ²⁾ Курсив Ф-го.

їх по хатах, випрохуючи у батьків¹⁾. На поміч собі він запросив якогось відставного полковника Щукина та відставного ж смотрителя повітової школи Жукова. Через якийсь час він умудривсь купити колишній шинок, що був коло його дровнику й мав чотири невеличкі кімнатки. Таким чином у 1867 р. утворилася в Єлисаветі перша професійна школа. Коли ж у цьому помешканні стало тісно, він „по необхідности“ й „без всяких средств“ береться будувати кам'яний будинок та ще й на такому фундаменті, щоб можна було поширити будівлю й вивести другий поверх. „Ніхто не хотів попустити, а тим часом мій досвід ствердив, що коли є воля й упертість, то й те, що здається неможливим, стає здійсненим. Що необхідно, те й повинно здійснитися“²⁾.

На думку Федоровського дя школа мала приймати учнів, що покинали міські та сільські школи, й робити з них не тільки добрих майстрів, але й викладачів ремесла по сільських школах. Для цього він мріяв ще про улаштування при своїй школі інтернату для селян. Але ці думки не здійснилися. До школи вступали маленькі діти, що проходили там підвищений курс навчання й теслярство та шитво. Взагалі його заміри не мали кінця-краю. Крім ремісників його школа мала випускати шовководів і пасічників, городників і садівників і т. и. І це не були пусті мрії: користуючись тим, що в Єлисаветі був за часів військових поселень „шовковичний сад“, він заводить у своїй школі шовківництво, що, звичайно, загинуло після його виїзду. 35 років працював він у цій галузі, й шовківництво відродилося на Україні завдяки його „плодотворной и безвозмездной деятельности“, як характеризує її міністерство хліборобства. Отже як високо не цінив Ф. загальну освіту, зі всього напрямку його діяльності видно, що його головнішою метою було дати заробіток безпосередньо в руки народові, щоб визволити його від ріжних експлоататорів. Та воно так прямо й висловлено у першій редакції устава його школи.

Розуміється, такі широкі завдання не міг виконувати невеликий гурток людей, що керував школою, і Федоровський організує „Товариство для поширення ремесл і грамоти“. Щоб зміцнити його та забезпечити коштами, він звертається до багатьох впливових людей, не тільки місцевих, а й по інших містах, і навіть до герцогіні Единбурзької, дочки Олександра II. У цих заходах йому допомагає досить відомий граф Д. Е. Остен-Сакен, що користувався з великої пошани та впливу як серед місцевого громадянства, так і на верхах. „Дарма, що про нього багато та ріжного розповідали, пише Федоровський, це була видатна людина і громадянин, хоч і старого поколю. Він допоміг мені виклопатати надзвичайно широкій на той час устав товариства і в Одесі їздив зі мною до старих знайомих, закликаючи їх в члени товариства, але на його заклик туго відгукувалися“. Проте товариство таки засновано 1873-го року й Ф. ще три роки працював у ньому.

Брак людей та коштів не дав Федоровському розвинути діяльність нового товариства, і всю свою енергію і любов він уклав у свою школу. Коли скінчено було новий будинок, виявилось, що на платню викладачам нема грошей, але Ф. умів привабити до цієї роботи де-кого з молодих учителів духовної школи й місцевої молоді, і якийсь час навчання в школі велось безплатно. „Серед зовсім молодих викладачів опинився й я“, пише М. О. Пашковський, захоплений палким закликком організатора... М. Ф. умів зібрати персонал і вмів підтримувати його на рівні гарячого вчительського ентузіязму. Години й роки моєї праці в школі при М. Ф. залишилися найкращими споминами мого юнацтва“. Федоровський мешкав наспроти школи й проводив у ній увесь свій вільний час. Він намагався

¹⁾ Ежегодникъ Голоса Юга 1913 г. „Сорокалѣтіе просвѣтителнаго общества“. Вспоминання учредителя Н. Ф. Федоровскаго. ²⁾ Ежегодникъ Голоса Юга 1913 г.

розбудити в дітях національну самосвідомість і любов до України й усього українського, „а як усі ми були з народу, це було легко зробити“, каже П. Ф. Дворецька—одна з перших учениць і довголітня учителька школи. „Пам'ятайте, діти, що Україна таки буде вільна“, не раз повторяв він. Він перекладав і виучував з дітьми байки Крилова та українські вірші, а у садку школи діти насипали могилу Шевченка, що згодом виросла в чималий курган.

Певна річ, такий напрям діяльності завдавав йому чимало прикростей, через що він, здається, й покинув Єлисавет. Якось одвідав школу почесний член „Товариства реместв і грамоти“ гр. Остен-Сакен з поліцмейстером та іншим начальством. Звернувшись до дівчинки, що впала йому в око, він звелів їй продекламувати який-небудь вірш. Жвава дівчинка й одкатала йому українську байку. Усі зблідли з переляку, а старий слухає собі та з ласкавим усміхом качає у такт головою, а потім ще й похвалив дівчинку. Коли вже виходили, поліцмейстер сказав Федоровському: „Щастя ваше, що він глухий, а то усім вам добре б досталося“. Другий раз інспектор народніх шкіл знайшов у книжній шафі коло сотні українських книжок, що їх не сховала у себе учителька, як їй наказував Федоровський, і, звичайно, доніс куратору Голубцову про такий напрям Ф. Коли Голубцов сказав про це Сакену, він одповів: „За Федоровського не турбуйтеся я його знаю“, і „я отделался только тем, что попал в списки неблагонадежных“, пише Федоровський.

Але найбільше дбав Ф. про українські співи. „Скажу ще про гурток любителів, що виник і згрупувався навколо школи“, пише він далі. „У самій школі чудово були поставлені співи учителем А. М. Богдановим. Відомий Слав'янський, що тоді їздив зі своїм хором по Росії й за кордоном, захоплювався деякими голосами й прохав оддати їх до його хору. Шкільний хор гаразд співав і в церкві. Ми робили мандрівки по сусідніх селах і співали там по церквах, захоплюючи сільських парафіян. У нас був заведений такий порядок, що кожен земляк, який приїздив з Одеси до Києва або назад, повинен був привезти й вивчити з нами хоч одну гарну українську пісню, а уся школа співала її перед або після класів“. Якийсь час у школі була учителькою відома артистка й співачка М. К. Тобілевич, а її брати, певне, належали до цього хору. Ф. запевняє, що відома п'єса Нищинського „Вечірниця“ яку було уперше виставлено 1875 року у Єлисаветі, була написана спеціально для цього хору. На цій виставі хор складався з юнкерів та учениць школи, і Ф. дуже клопотався за їх убрання. Костюми вони мали, але не було вінків на голови, ось він і взявся до цієї справи,—дістав квіток і сам приміряв їх дівчатам, щоб кожної вибрати до лица. У цій виставі брали участь М. Л. Кропивницький, І. К. Тобілевич (Карпенко-Карий), М. К. Тобілевич (Садовський) і сестра їх М. К. Тобілевич.

Після цього надумали вони зорганізувати свою трупку. Треба було грошей, і першою відгукнулася на це небогата особа Рогаська, що дала „із своїх скромних средств“ сто карбованців. На них купили у якогось збіднілого польського поміщика декорації та величезну завісу писану олійними фарбами. Це ж і був зародок тої першої української трупи М. Л. Кропивницького, що почала свою славу діяльність виставами у єлисаветському „Общественному клубі“ на користь „Товариства допомоги бідним учням“, улаштованому при цьому клубові.

У 1876-му році Федоровський переїхав до Києва на посаду вихователя у кадетському корпусі, але не поривав звязку зі своєю школою. Він листувався де з якими з своїх старих співробітників і пильно стежив за життям школи й „Товариства грамоти“. Двічі, в 1905-му й 1909 р. він приїздив до Єлисавету, але про його перебування тут вже нічого не

можна дізнатися. В один з цих наїздів, будши в школі, він по своєму звичаю задікавився співами й прохав заспівати якоїсь української пісні, але тоді діти вже не знали ні одної. Ми бачили, як щиро він відгукнувся у 1913 році на запитання голови „Товариства“, що прохав у нього відомостів про його діяльність. У червні того-ж року він писав до П. Ф. Дворецької, з якою коли-не-коли листувався: „Інтересують мене два питання: 1) чи скінчено будинок ремісничої школи (він тоді ремонтувався) чи виведено другий поверх над давнішим будинком, чи буде готовий будинок до початку навчального року, і у якому становищі садок. Необхідно було прикупити сусіднє подвір'я“. Друге питання—про те, чи надруковано в місцевій газеті статтю про походження школи і т. и., чому її досі нема, й коли її буде надруковано, про деяких співробітників, і чи живі усі, кого він знав.

Тій же П. Ф. Дворецькій надіслав він для розповсюдження купку книжок свого видавництва, яку вона й передала на село знайомій учительці.

Як вихователь корпусу, та ще й „поднадзорний“, Федоровський не міг розвинути у Києві ніякої української діяльності, й навіть остерігався, щоб чужі люди знали про його українство. Та й взагалі окреме і відлюдне корпусне життя не сприяло широкій громадській діяльності. Проте й у новій сфері Федоровський не кидає своїх ідеалів. Маючи на руках купку юнаків, що згодом розійдуться по різних країнах, він намагався прищепити їм свою улюблену ідею про поширення корисних знань і праці для народу, й працював з ними по садівництву й шовківництву, сподіваючись, що вони рознесуть ці знання по своїх краях. Таким чином він засадив великий плац перед корпусом, і в окремо збудованому бараку ввесь час свого перебування у корпусі виводив з кадетами шовковичну черву, а коconi надсилав до Москви. У шовківничій діяльності він, мабуть, не мав перешкоди, бо старі знайомі згадують, що в цій справі він їздив до Трипілля та інших сел.

Федоровський мав хронічну хворобу, що не подавалася ні на яке лікування, поки відомий київський гомеопат Євреїнов не нараїв йому звернутися до гомеопатії. Він одразу видужав і з того часу став гарячим сторонником гомеопатії. До свого гасла: „треба народ учити“, він тепер додає „й лікувати“, береться до писання й видавництва популярних брошур з гомеопатії й закликає всіх до цієї роботи.

Вже під п'ятдесят років він одружився в Чернигові з молодою дівчиною, й мав від неї доньку. У 1894 р. він покинув службу з чином генерал-майора й жив якийсь час у Києві, а потім якесь комерційне товариство на Дону запрохало його до себе за голову. Але така робота, що вимагала тільки генеральського підпису не могла його вдовольнити, й він її скоро покинув.

Оселившись у Петербурзі, Федоровський присвячує своє останнє життя громадським та добродійним справам. Йому судилось відограти видатну роль в заснуванні звісного „Благодійного товариства видання українських книжок“, для якого він написав кілька брошур, і коло якого групувалася українська молодь. Крім того він організував товариства: „Самодопмога при хворобах“ і „Всеслов'янське музичне коло для духовного підвищення народу“¹⁾.

Кінець-кінцем він „волоєю судьби“, як сказано у некролозі, з жінкою й дочкою опинився у Бердянському, де й помер у 1918 році на вісімдесят першому році життя. Десятиріччя сеї дати дає нам пригадати, здається, найпершого українського діяча нашого міста.

¹⁾ „Голось Юга“ 13 юня 1918 г. Некролог—Н. Ф. Федоровський.